

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію ДЕМАРТИНО Андрія Павловича
«Повстанський рух в Середньому Подніпров'ї України (1918 –
середина 1920-х рр.)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Попри наявний суттєвий історіографічний доробок про Українську революцію і період 1920-х рр., науковий інтерес до цього відрізка вітчизняної історії залишається високим. Надто цінний досвід він складає, який в умовах суспільно-політичних трансформацій стає особливо актуальним. Тоді, наприкінці 1910-х – у середині 1920-х р., в умовах зламу однієї суспільно-політичної моделі та розбудови іншої, відсутності демократичних механізмів розв'язання політичних і соціально-економічних проблем, становлення монопартійної системи, в Україні повстанський рух залишався чи не єдиною можливою формою народного спротиву більшовизму. У цьому зв'язку напрошуються паралелі з Україною поч. ХХІ ст., коли у результаті ігнорування законів, нехтування правами людини, образи честі і гідності українці вдалися до протестів, що в нинішніх умовах набули цивілізованніших форм, хоча у 2013–2014 рр. не обійшлося без жертв. Відтак, аналіз самоорганізації населення Середнього Подніпров'я у 1918–1920-х рр., викладений у дисертації А.П.Демартино, актуальний і корисний для розуміння стосунків держави і громадянина, поведінки громадян у періоди суспільних зламів, узагальнення досвіду еволюції протестних форм громадянської активності в Україні новітньої доби.

Дисертант обрав логічну структуру роботи, яка дозволяє усебічно проаналізувати повстанський рух селянства. Коректно визначено об'єкт і предмет, мету і завдання дослідження, обґрунтовано хронологічні рамки та географічні межі наукової роботи. Відзначимо, що вибір саме таких

географічних рамок, виокремлення Середнього Подніпров'я в окремий регіон має історичні корені – у цьому регіоні (зокрема, Правобережній Україні) у 1768-1769 рр. відбувалась Коліївщина. Не викликають заперечення обрані методи дослідження.

Для вирішення поставлених завдань А.П.Демартино провів значну науково-пошукову роботу. Проведений автором історіографічний аналіз свідчить про певний науковий інтерес істориків до повстанського руху в Україні зазначеного періоду, однак автору вдалося виявити малодосліджені аспекти, надавши своїй дисертації новизни. Дисертант опрацював матеріали двох центральних, одного галузевого та п'яти обласних архівів, констатуючи їх достатність для розв'язання поставлених завдань.

Авторська концепція А.П.Демартино виглядає наступним чином. Розворушене революцією українське селянство було дуже соціально-чутливим до різних політичних режимів. Уперше свій протестний запал селянський повстанський рух продемонстрував під час повалення режиму П.Скоропадського і надалі залишався могутньою силою. Реакцією селян на більшовицький «воєнний комунізм», терор та розпалювання соціальної ворожнечі стала активізація повстанського руху, що змусило більшовиків запровадити неп. Втомлене виснажливою війною, з сер. 1920-х рр. українське селянство змирилось з політикою більшовиків. Концепція є логічною, наведений у дисертації фактичний матеріал підтверджує взаємозалежність соціально-економічної політики більшовиків та інтенсивність селянського повстанського руху.

Досить широким є перелік проблем, до аналізу яких звертається автор для розв'язання поставлених завдань. Цілком закономірно дисертант приділяє значну увагу соціально-економічним заходам більшовиків, що різко контрастували з традиційним господарюванням та узвичаєним способом життя селян. Відтак, А.П.Демартино слушно зазначає, що більшовики сприймалися як чужинці, а їх насилля породжувало протидію, «саме активна участь в повстанському русі стала єдиним виходом із

становища, що склалося» (с.101). Автор констатує процеси «деурбанізації, деіндустріалізації, мононаціоналізації та люмпенізації людності регіону, а також соціальної самоізоляції селянських громад», що було характерно для періоду революції і громадянської війни (с.86). Дисертант справедливо розглядає не лише репресивно-терористичні методи більшовиків, але й їх агітаційно-пропагандистську роботу з метою розагітації селянства. Фактичний матеріал дає підстави А.П.Демартіно визначити, що з 1922 р. антибільшовицький повстанський рух послабився з огляду на економічну стабілізацію, подолання наслідків голоду 1921–1923 рр. та зміцнення державного ладу (с.167), та справедливо указати на зміну тактики «боротьби радянської влади з повстанцями. Основними засобами боротьби стали вже не військові операції, а використання ударних груп органів державної безпеки» (с.169.). Дисертант намагається виявляти як загальне у розвитку повстанського руху в Україні, так і особливе, характерне для конкретного регіону.

Характерною рисою стилю А.П.Демартіно є фактографічна і статистична насиченість тексту дисертації. Автор виявив і узагальнив численні дані про падіння виробничого потенціалу регіону, національний і соціальний склад населення, подробиці військової організації повстанців тощо.

Відзначаючи завершеність дисертації у рамках поставлених дослідницьких завдань, зазначимо, що за рамками дисертації А.П.Демартіно залишились цікаві питання, які можливо, стануть предметом уваги дисертанта у майбутньому. Зокрема, вплив голоду 1921-1923 рр. на активність повстанців. В історіографії існує думка, що голод зменшив розмах повстанського руху. Дисертант констатує цей факт, але розгляду, якихось подробиць цього факту на прикладі регіону немає. У контексті сучасних підходів до історичного дослідження цікаво було б проаналізувати повстанський рух не «згори», а «знизу» або «з середини». Наприклад,

вдатися до т.зв. case-study і дослідити історію одного повстанського загону регіону: його склад, діяльність, долю учасників після спаду руху.

Разом з позитивними характеристиками дисертації А.П.Демартино, слід висловити зауваження і вказати на помилки.

1. На нашу думку, дещо описовий характер має історіографія дослідження (§1.1), коли є констатація того чи іншого дослідження, але не завжди є аналіз його сильних і слабких сторін.

2. У дисертації наявна значні кількість технічних помилок та редакторських огріхів тощо (сс.74, 79, 85, 86, 93, 105, 125 та ін.).

3. Не до кінця чітко визначена позиція автора щодо повстанської ідеології. Зокрема, на с.108 читаємо, що «повстанський рух переважно не відзначався сталістю ідеології, оскільки, особливо на початковому етапі боротьби, кожен отаман діяв самостійно, без жодної програми та чіткого плану». Водночас на с.104 указано, що «головною складовою повстанської ідеології стала національна». На с.131 автор знову говорить про пріоритет державницьких вимог і наголошує на цьому у висновках. Тобто наявна розбіжність. Пріоритет національних (державницьких) вимог своє чергою потребує додаткової аргументації.

4. У домінуванні національних вимог повстанського руху змушує засумніватись його соціальний склад, який, до речі, теж виглядає не до кінця ясно: на с.132 записано, що «соціальна база повстанців була набагато ширшою. До неї належить насамперед сільська інтелігенція, вчителі, священики, старшини. Саме ці верстви в повстанському русі стали провідними, особливо в 1921–1923 рр.» На с.133. автор констатує інше, що у 1923 р. «у повстанських загонах брали участь в основному середняки, найбідніші верстви сільського населення і молоде покоління, часто з однієї сім'ї». Зрештою, на с.146. дізнаємося (1922 р.), що «значна частина [повстанських] загонів мали кримінальний характер».

5. У дисертації наявні повтори цілих речень і абзаців – сс.5 і 91, 104 і 109, 136 і 139.

6. Дисертант не навів своїх підрахунків (навіть приблизних) щодо кількості загонів та загальної чисельності повстанців на Середньому Подніпров'ї, що сприяло б дослідженню загальної картини повстанського руху в Україні у зазначений період.

Висловлені зауваження й побажання носять рекомендаційний характер і не применшують загальної позитивної оцінки дисертації, яка є узагальнюючим, завершеним дослідженням, виконаним на достатньому професійному рівні. Викладений матеріал підкріплений багатьма фактами, прикладами, аргументами.

Дисертація А.П.Демартино – серйозне наукове дослідження, яким заповнено наукову прогалину у вітчизняній історичній науці; це – самостійна праця, в якій розв'язно конкретну наукову проблему. Висновки і положення підкріплені значним фактичним матеріалом і логічно впливають з тексту.

Зміст дисертації викладено в хронологічній послідовності і проблемній цілісності. Науково-довідковий апарат оформлено згідно існуючих вимог щодо таких досліджень. Основні положення та висновки дисертації пройшли належну апробацію на 5 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, а також у 9 наукових публікаціях, з яких 6 – у фахових, у т.ч. одна у таких, що входить до міжнародних наукометричних баз, виданнях. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника».

Положення і висновки, фактичний матеріал, уведений в науковий обіг дисертантом, можуть бути використані при підготовці нормативних і спеціальних лекційних курсів; дослідження стане у нагоді історикам, культурологам, соціологам та іншим ученим, які вивчають недавнє минуле і сучасну Україну. розробці краєзнавчих програм і навчальної літератури для середньої школи.

Мета дисертаційної роботи досягнута, поставлені автором наукові завдання реалізовані. Автореферат розкриває методику дослідження і відображає основні положення і висновки рецензованої дисертації. Все це дає

підстави говорити про дисертанта як дослідника, який володіє необхідним історичним інструментарієм, навичками науково-пошукової роботи, умінням критично працювати з джерелами та аналітичних узагальнень. Вважаю, що Андрій Павлович Демартино за виконане ним дисертаційне дослідження **«Повстанський рух в Середньому Подніпров'ї України (1918 – середина 1920-х рр.)»**, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

30 листопада 2015 р.

Офіційний опонент:

старший науковий співробітник

відділу історії України другої половини ХХ ст.

Інституту історії України НАН України,

кандидат історичних наук

В.О.Крупина

Крупина В.О.
К